

EK B

İNSAN HAKLARINI TEMEL ALAN YAKLAŞIM

Ortak Anlayış Beyanı

Genel Sekreter Kofi A. Annan Birleşmiş Milletler bünyesindeki bütün kuruluşlara bir çağrıda bulunarak, insan haklarını kendi özel alanlarındaki programlara ve etkinliklere içselleştirmelerini istemiştir. Bu kuruluşlardan kimileri böyle bir yaklaşımı benimseyip uygulamada belirli bir deneyim kazanmışlardır ve şimdi de "insan hakları temelli yaklaşımın" ne olduğuna ilişkin ortak bir anlayışa ulaşılması için çaba göstermektedirler.

Ortak Anlayış Beyanı*

1- Kalkınma, kalkınmada işbirliği ve teknik yardımla ilgili bütün programlar, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile diğer uluslararası insan hakları belgelerinde yer aldığı biçimiyle insan haklarının daha ileri düzeyde yaşama geçirilmesini sağlamalıdır.

İnsan haklarının yaşama geçirilmesine çok dolaylı yollardan katkıda bulunan program etkinlikleri, her durumda insan hakları temelli bir yaklaşım anlamına gelmez. İnsan haklarını temel alan yaklaşımda, bütün program etkinliklerinin amacı, insan haklarından birinin ya da birkaçının yaşama geçirilmesine doğrudan doğruya katkıda bulunmaktır.

2- İnsan haklarını temel alan yaklaşımda, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile diğer uluslararası insan hakları belgelerinde yer alan insan hakları standartları ve bu belgelerden türetilen ilke-

ler, hangi sektörde olursa olsun kalkınma işbirliğini ve bu alandaki programları yönlendirir ve bu yönlendirme program hazırlama sürecinin bütün aşamaları için geçerlidir.

İnsan hakları ilkeleri, programlama çalışmalarına, sağlık, eğitim, yönetim, beslenme, su ve sanitasyon, HIV/AIDS, istihdam ve sınıai ilişkiler, sosyal ve ekonomik güvenlik dahil olmak üzere bütün sektörlerde yol gösterir. Binyıl Kalkınma Hedefleri ile Binyıl Bildirgesi'nin gerçekleşmesine yönelik kalkınma işbirliği girişimleri de gene bu kapsamdadır. Dolayısıyla, insan hakları standartlarının ve ilkelerinin yönlendirdiği çalışmalar arasında hem Ortak Ülke Değerlendirmesi hem de BM Kalkınma Yardımları Çerçevesi yer almaktadır.

İnsan hakları ilkeleri, değerlendirme ve analiz, program planlaması ve tasarımı (amaçların, hedeflerin ve stratejilerin belirlenmesi dahil), uygulama, izleme ve değerlendirme olmak üzere programlama sürecinin bütün aşamalarında yol göstericidir.

Sözü edilen insan hakları ilkeleri arasında şunlar yer almaktadır: Evrensellik ve geri alınamazlık; bölünmezlik; karşılıklı bağımlılık ve ilişki; ayırım gözetmeme ve eşitlik; katılım ve kapsanma; hesap verebilirlik ve hukukun üstünlüğü.

• İnsan hakları evrensel ve geri alınamaz nite-

liktedir. Dünyada yaşayan herkes bu haklara sahiptir. Sahip olunan haklardan ne gönüllülük temelinde de olsa vazgeçilebilir, ne de bir kısım insan diğerlerinden bu hakları alabilir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 1. maddesinde de belirtildiği gibi, "Bütün insanlar saygınlıkları ve haklarıyla hür ve eşit doğarlar."

- İnsan hakları bölünemez. Medeni, kültürel, ekonomik, siyasal ve sosyal haklar, hep birlikte, insanın öz saygınlığına içseldir. Sonuçta bu hakların her biri diğerleriyle eşit statüdedir ve aralarında herhangi bir önem sıralaması yapılmaz.
- İnsan hakları birbiriyle karşılıklı bağımlı ve ilişkilidir. Belirli bir hakkın yaşama geçirilmesi, bütünüyle ya da kısmen, diğer hakların yaşama geçirilmesine bağlıdır. Örneğin, sağlık hakkının yaşama geçirilmesi, belirli durumlarda, eğitim ve enformasyon hakkının gerçekleşmesine bağlıdır.
- Bütün bireyler, insan olarak ve öz saygınlıkları gereği eşittirler. İnsan hakları anlaşmaları ve bunlarla ilgili organlar tarafından da belirtildiği gibi, bütün insanlar, ırk, renk, cinsiyet, etnisite, yaş, dil, din, siyasal ya da başka görüşler, ulusal ya da toplumsal köken, özürlülük, varlıklılık, doğum ya da başka herhangi bir statü ayrımı gözetilmeksizin bu haklara sahiptirler.
- Tek tek her insan ve bütün halklar, insan haklarının ve temel özgürlüklerin gerçekleştiği medeni, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal gelişme süreçlerine aktif olarak, özgürce ve anlamlı biçimde katılma ve bu süreçlere katkıda bulunma hakkına sahiptir.
- Devletler ve diğer resmi görevliler insan haklarının kollanması konusunda hesap verme yükümlülüğü altındadırlar. Devletler ve diğer görevliler, insan hakları belgelerinde yer alan yasal normları ve standartları gözetme durumundadırlar. Bunun yerine getirilmediği durumlarda, mağdur durumdaki hak sahipleri, yasaların öngördüğü kurallar ve usuller çerçevesinde, yetkili bir yargı organı ya da hakemlik müessesesi kanalıyla mağduriyetleri nedeniyle dava açma ve tazminat alma hakkına sahiptirler.

3- Kalkınma işbirliği çerçevesinde geliştirilen programlar, görevli ve sorumlu mercilerin yükümlülüklerini yerine getirme, hak sahiplerinin de bu haklarını talep etme yeterliliklerinin gelişmesine katkıda bulunmak durumundadır.

İnsan haklarını temel alan yaklaşımda, insan hakları, geçerli haklara sahip kişiler ve gruplarla (hak sahipleri), bu haklara tekabül eden yükümlülükleri taşıyan devlet ve diğer kesimler (görevliler) arasındaki ilişkiyi belirler. Burada, bir yanda hak sahipleri ve bunların sahip oldukları haklar, diğer yanda da görevliler ve bunların yükümlülükleri belirlenir. İnsan haklarını temel alan yaklaşım, hak sahiplerinin hakları doğrultusunda talepte bulunmalarını, görevlilerin de bunlara tekabül eden yükümlülüklerini yerine getirmelerini sağlamak durumundadır.

İnsan haklarını temel alan yaklaşımın sonuçları

Programlama sürecinde doğru uygulamalara başvurulması kendi başına insan haklarını temel alan yaklaşımı güvenceye almaz; bunun için birtakım ek öğelerin de devreye girmesi gerekir.

İnsan haklarını temel alan yaklaşıma özgü, bu yaklaşım açısından gerekli öğeler şunlardır:

- a) Yapılacak değerlendirme ve analizlerin, hak sahiplerinin haklarıyla ilgili taleplerini, görevlilerin ise bunlara tekabül eden yükümlülüklerini ortaya koyması; bu arada değerlendirme ve analizlerde, hakların gerçekleşmemesinin ilk plandaki, temel ve yapısal nedenlerinin belirlenmesi.
- b) Programların, hak sahiplerinin haklarıyla ilgili talepte bulunma, görevlilerin ise yükümlülüklerini yerine getirme yeterliliklerini değerlendirmesi. Ardından, bu yeterliliklerin geliştirilmesi için gerekli stratejilerin gündeme getirilmesi.
- c) Programların, insan hakları standartları ve ilkeleri tarafından yönlendirilen süreçlerle bu süreçlerin sonuçlarını izleyip değerlendirmesi.

d) Programlama sürecinde uluslararası insan hakları organlarının ve mekanizmalarının tavsiyelerinin dikkate alınması.

Yukarıdakilerin yanısıra, insan haklarını temel alan yaklaşım açısından aşağıdaki hususlar da önemlidir:

1. İnsanların, mal ve hizmetlerin edilgen alıcıları olarak değil, kendi gelişmelerinin temel öznelere olarak görülmesi.
2. Katılımın hem bir araç hem de amaç olması.
3. Benimsenen stratejilerin güçlendirici nitelikte olması.
4. Hem süreçlerin hem de sonuçların izlenmesi ve değerlendirilmesi.
5. Yapılan analizlere bütün tarafların dahil edilmesi.
6. Programların marjinal, dezavantajlı ve dışlanmış kesimlere odaklanması.
7. Kalkınma sürecine yerel ölçeklerde sahip çıkılması.
8. Programların eşitsizlikleri azaltmayı hedeflemesi.
9. Yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya yaklaşımların sinerji oluşturacak biçimde birlikte kullanılması.
10. Kalkınma sorunlarının ilk plandaki, temel ve yapısal nedenlerini belirlemek üzere mevcut durum analizlerine başvurulması.
11. Program çalışmalarında ölçülebilir hedeflere önem verilmesi.
12. Stratejik ortaklıkların geliştirilip sürdürülmesi.
13. Programların bütün tarafların hesap verebilir duruma gelmesine katkıda bulunması.

* BM reformu çerçevesinde 3-5 Mayıs 2003 tarihlerinde yapılan ve insan hakları temelli yaklaşımı konu olan kuruluşlar arası çalıştay sırasında geliştirilmiştir.